

UDZIAŁ DZIECI W KONFLIKTACH ZBROJNYCH

(WYBRANE PROBLEMY)

KATARZYNA T. BORATYŃSKA

„Kiedy przyszli do mojej wioski,
zapytali mojego starszego brata,
czy jest gotowy dołączyć do milicji.
On miał tylko 17 lat i powiedział nie,
wtedy strzelili mu w głowę.
Potem zapytali mnie, czy jestem gotowy
do podpisania, co miałem zrobić
– nie chciałem umierać”
Dziecko-żołnierz – 13 lat
Demokratyczna Republika Kongo

1. Wprowadzenie

Większość ludzi ma świadomość, że pierwszego dnia czerwca każdego roku obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Dziecka (od 1952 r. uznany jako święto stałe). Zdecydowanie mniej osób wie, że od 2002 r., corocznie, dwunastego lutego, obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Dzieci-Żołnierzy. Data ta wiąże się z wejściem w życie Fakultatywnego Protokołu do Konwencji Praw Dziecka o zakazie wykorzystywania dzieci poniżej osiemnastego roku życia jako żołnierzy w konfliktach zbrojnych.

Wydawałoby się, że w dzisiejszych czasach Dzień Dzieci-Żołnierzy nie powinien mieć w ogóle miejsca, chociażby ze względu na szerokie uregulowania prawne, zarówno w zakresie praw człowieka, jak

i poszanowania praw dziecka oraz działania organizacji międzynarodowych (np. UNICEF-u). Rzeczywistość wygląda jednak inaczej – szacuje się, że około 300 tys. dzieci poniżej osiemnastego roku życia bierze udział w ponad 30. toczących się na całym świecie konfliktach zbrojnych,¹ kolejne 500 tys. – w ugrupowaniach paramilitarnych (mających charakter wojskowy, ale niewchodzących formalnie w skład wojska, rozumianego jako armia państwowa). Około 40% dzieci stanowią dziewczynki. Niektórzy żołnierze mają po siedem, osiem lat, a niekiedy tylko pięć (np. w Ugandzie). Kontynentami wiodącymi w tej haniebnej praktyce są Afryka i Azja, gdzie w konfliktach zbrojnych bierze udział około 120 tys. dzieci.² W szczególności chodzi o Wybrzeże Kości Słoniowej, Czad, Republikę Środkowoafrykańską, Sudan, Demokratyczną Republikę Kongo, Ugandę, Somalię, Palestynę, Irak, Afganistan, Indie, Nepal, Sri Lankę, Myanmar (Birma), Tajlandię, Indonezję i Filipiny.³

Udział dzieci w działaniach zbrojnych jest bardzo zróżnicowany. Walczą one jak zwykli żołnierze. Są posłańcami przenoszącymi wiadomości na froncie, służącymi i tragarzami. Dziewczęta dodatkowo traktowane bywają jako „seksualne niewolnice”.⁴

Różne są okoliczności, z powodu których dzieci stają się żołnierzami. Większość z nich zostaje porwanych przez rebelianckie armie, inne skłania do tego ubóstwo (często decyzja o wzięciu udziału w walce poddyktowana jest zagwarantowaniem przez „opiekunów” codziennego pożywienia), trudna sytuacja społeczna lub chęć zemsty.⁵

Poniższe opracowanie poświęcono w największym stopniu analizie aktów prawnych, mających na celu przeciwdziałanie wykorzystywaniu dzieci w konfliktach zbrojnych. Przedstawiono także definicję dziecka-żołnierza, a także wspomniano o sytuacji dzieci w rzeczywistości „po-

1 Report Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, <http://www.childsoldiersglobalreport.org/content/facts-and-figures-child-soldiers>

2 M. Kraśniewski, *Niewolnictwo we współczesnej Afryce. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 1, s. 160–174.

3 Report Coalition..., *op. cit.*

4 W latach 90-tych w specjalnym obozie stworzonym dla „żon” żołnierzy Armii Bożego Oporu znajdującym się na południu Sudanu urodziło się ponad osiemset dzieci, zob. S. Tiefenbrun, *Decoding International Law. Semiotics and The Humanities*, Oxford 2010, s. 409.

5 <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Aktualnosci/Wojny-doroslych-armie-dzieci-kampania-spoleczna-UNICEF-i-Best-Film>

konfliktowej”; w szczególności dziewcząt (ze względu na częsty ostracyzm, który spotyka je po powrocie do społeczności).

Przed przystąpieniem do omówienia regulacji prawnych w zakresie ochrony dzieci-żołnierzy należy wskazać, jak definiowane jest samo pojęcie: „dziecko-żołnierz”.

W 1997 r. na konferencji UNICEF i innych organizacji pozarządowych przyjęto definicję dziecka-żołnierza, którym jest „chłopiec lub dziewczynka poniżej osiemnastego roku życia będący, dobrowolnie lub pod przymusem, członkami jakiejś formacji zbrojnej, rządowej lub walczącej z jakimś rządem”. Udział oznacza walkę, pełnienie funkcji wartowniczych, gotowanie, szpiegostwo, a nawet prostytucję.

Według Child Soldiers Report the Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (CSC)⁶ dziecko-żołnierz to „osoba poniżej osiemnastego roku życia, która jest członkiem lub została wcielona do sił zbrojnych lub grupy zbrojnej podczas trwającego konfliktu zbrojnego lub w czasie pokoju. Dzieci-żołnierze mogą wykonywać zadania od bezpośredniego udziału w walce, przez działalność militarną, taką jak: zwiady, szpiegowanie, sabotaż, zastawianie pułapek, posłannictwo, wartownictwo czy ochrona, trening, musztra oraz inne rodzaje przygotowań do walki; wypełniają także takie funkcje jak: transportowanie bagażu, prowadzenie gospodarstwa, niewolnictwo seksualne czy wykonywanie pracy pod przymusem.”

Bardzo istotną definicję dziecka-żołnierza sformułowano w Cape Town w 1997 r. na międzynarodowej konferencji poświęconej temu problemowi w Afryce. Zgodnie z nią „dziecko-żołnierz oznacza każdą osobę poniżej osiemnastego roku życia, która jest częścią jakiegokolwiek regularnej czy nieregularnej siły zbrojnej lub grupy zbrojnej, pracującą w jakimkolwiek charakterze: kucharza, odźwierzego, posłańca czy innym, oraz to dziecko (dzieci), które towarzyszą ww. grupom, chyba że są członkami rodziny. Zalicza się także dziewczęta zrekrutowane w celach seksualnych (prostytucji) i te, na których wymuszono małżeństwo”.⁷

6 Report Coalition..., *op. cit.*

7 http://www.unicef.org/emerg/files/Cape_Town_Principles%281%29.pdf

W doktrynie podkreśla się uniwersalizm powyższej definicji. Wskazuje się także na jej mankamenty, m.in. sprowadzenie udziału dziewczynek do niewolnictwa seksualnego. Powszechnie wiadomo, że pełnią one także inne role w grupach zbrojnych; od gotowania po ataki samobójcze (często w takich przypadkach wykorzystywane są pozorowane ciąży).

2. Udział dzieci w konfliktach zbrojnych – regulacje prawnomiędzynarodowe

Udział dzieci-żołnierzy w konfliktach zbrojnych został uregulowany w prawie w czterech konwencjach genewskich z 1949 r., szczególnie w Konwencji z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny. W jej przepisach po raz pierwszy użyto sformułowania „dziecko”. Jednak nie zawierała ona treści związanych z ochroną dzieci-żołnierzy.

Pierwszymi aktami prawnym regulującymi udział dzieci-żołnierzy w konfliktach zbrojnych są protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z 1949 r.: I Protokół Dodatkowy dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 r. oraz II Protokół Dodatkowy dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych z 1977 r. Zaznaczyć należy, że powyższe protokoły wyraźnie normują problematykę uczestnictwa dzieci w konfliktach zbrojnych, wskazując przy tym minimalny wiek rekrutacyjny dopuszczający taki udział.

Zgodnie z art. 77 ust. 2 I Protokołu Dodatkowego „Strony konfliktu poczynią wszelkie praktycznie możliwe kroki, by dzieci poniżej piętnastu lat nie uczestniczyły bezpośrednio w działaniach zbrojnych; zwłaszcza będą powstrzymywać się od powoływania ich do swych sił zbrojnych. W razie powoływania osób między piętnastym a osiemnastym rokiem życia, strony będą się starały dać pierwszeństwo starszym”.⁸ Regulacje te odnoszą się odpowiednio do międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych.⁹

8 International Committee of the Red Cross (ICRC), Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12.08. 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8.06.1977, 1125 UNTS 3, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36b4.html>

9 J. Nowakowska-Małusecka, Konwencje genewskie a ochrona praw dziecka w konfliktach zbrojnych, (w:) J. Nowakowska-Małusecka (red.), Międzynarodowe prawo humanitarne. An-

W literaturze podkreśla się, że zastosowanie w art. 77 ust 2 I Protokołu Dodatkowego określenia „osoby między piętnastym a osiemnastym rokiem życia”, a nie „dzieci między piętnastym a osiemnastym rokiem życia” może oznaczać, że nie każda osoba poniżej osiemnastu lat, która ukończyła już lat piętnaście, ma być traktowana jako „dziecko”. Przepis nie wyznacza bowiem dokładnej granicy wieku, po przekroczeniu której kończy się okres dzieciństwa.¹⁰ W konsekwencji takich zapisów powstają liczne problemy interpretacyjne. W doktrynie podkreśla się, że to, czy ma się do czynienia z dzieckiem, czy też nie, powinno być oceniane w sposób elastyczny. W szczególności należy brać pod uwagę stopień rozwoju umysłowego i fizycznego osoby.¹¹

Ustanowienie granicy wieku osiemnastu lat, poniżej której rekrutacja do sił zbrojnych została zakazana, spotkało się ze sprzeciwem wielu krajów, m.in. Kanady oraz Wielkiej Brytanii. Dominował tam pogląd, iż żołnierz w wieku piętnastu, szesnastu lat jest znacznie skuteczniejszy od dorosłego. Spotkał się on z aprobatą również tych państw, w których dzieci stanowią jedną z największych grup wiekowych w społeczeństwie (gdyby na mocy prawa międzynarodowego ustanowiono granicę rekrutacji powyżej osiemnastego roku życia, znacznemu ograniczeniu uległaby grupa potencjalnych żołnierzy, a tym samym obrońców państwa).¹²

W tym miejscu należy zaznaczyć, że zakaz bezpośredniego uczestnictwa w konfliktach zbrojnych dzieci poniżej piętnastego roku życia nie jest zakazem bezwzględny. Według art. 77 ust. 3 I Protokołu Dodatkowego w wypadkach wyjątkowych i wbrew postanowieniom ust. 2 – dzieci, które nie ukończyły piętnastu lat, a uczestniczą bezpośrednio w działaniach zbrojnych i znajdują się we władzy strony przeciwnej, będą nadal korzystać ze szczególnej ochrony przyznanej przez art. 77 ust. 1, 4 i 5 I Protokołu Dodatkowego, niezależnie od tego, czy będą jeńcami wojennymi, czy też nie. W konsekwencji należy im się szczególne poszanowanie, ochrona, opieka i pomoc stron konfliktu. W sytuacji

tecedencje i wyzwania współczesności, Bydgoszcz-Katowice 2010, s. 130.

10 M. Prucnal, *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2012, s. 71.

11 *Ibidem*

12 M. Prucnal, *Child-soldiers-international legal standards on the protection of children involved in armed conflicts*, „Miscellanea Iuris Gentium” 2005/2006, nr 8/9, s. 103–104.

zaś zatrzymania, uwięzienia lub internowania z powodów związanych z konfliktem zbrojnym, strony konfliktu są zobowiązane zagwarantować dzieciom pomieszczenia oddzielne od tych, które zajmują dorośli. Ponadto, w stosunku do takich dzieci nie wykonuje się kary śmierci.¹³

Natomiast dzieci, które nie przekroczyły piętnastu lat, w przypadku ujęcia nie mogą być skazane za noszenie broni. Wynika to z faktu, że adresatem bezpośredniego udziału dzieci w działaniach zbrojnych są strony konfliktu i to one ponoszą odpowiedzialność.¹⁴

Zagadnienie dotyczące ochrony dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych pozbawionych charakteru międzynarodowego zostało uregulowane w art. 4 ust. 3 lit. c) i d) II Protokołu, zgodnie z którym „Dzieciom należna jest opieka i pomoc, jakich potrzebują, a w szczególności: (...) c) dzieci w wieku poniżej piętnastu lat nie powinny być wcielane do sił lub grup zbrojnych, ani też nie powinny otrzymywać zezwolenia na udział w działaniach zbrojnych (...)”. Ochrona ta przewidziana jest także wtedy, gdy wbrew postanowieniom art. 4 ust. 3 lit. c) biorą one bezpośredni udział w działaniach zbrojnych i zostaną pojmane.¹⁵

Zauważyc należy, że w odróżnieniu do art. 77 I Protokołu Dodatkowego rozszerzono tutaj zakaz do działań pośrednich na rzecz sił oraz grup zbrojnych w stosunku do dzieci poniżej piętnastego roku życia. Ponadto zakazano wykorzystywania dzieci do zbierania informacji na temat wroga, wykonywania określonych zleceń, przewozu amunicji, żywności czy podejmowania się akcji sabotażowych. W I Protokole Dodatkowym zabrakło rozróżnienia „sił” od „grup zbrojnych”, a przecież stanowi to istotną kwestię ze względu na poszerzenie zasięgu jurysdykcji prawnej.¹⁶

Przechodząc do Konwencji o prawach dziecka z 1989 r.,¹⁷ należy zaznaczyć, że jest ona podstawowym aktem prawa międzynarodowego, chroniącym prawa dziecka. Konwencja ta wprowadza wyraźną defini-

13 Y. Sandoz, Ch. Swinarski, B. Zimmermann (red.), *Commentary on the Additional Protocols to the Geneva Conventions of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva 1987, s. 940.

14 M. Prucnal, *op. cit.*, s. 78 i cytowana tam literatura.

15 International Committee..., *op. cit.*

16 Zob. W. Stankiewicz, *Prawomiędzynarodowe aspekty udziału dzieci-żołnierzy w konfliktach zbrojnych*, <http://www.npw.internetdsl.pl/Dokumenty/2013-2/2013-2-4.pdf>

17 Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

cję terminu „dziecko”. Wcześniejsze akty prawa międzynarodowego poświęcone ochronie praw dzieci (takie jak: Deklaracja Praw Dziecka Ligi Narodów z 1924 r. oraz międzynarodowa Deklaracja Praw Dziecka ONZ z 1959 r.) nie wprowadzały objaśnienia wspomnianego terminu. Zgodnie z art. 1 Konwencji „dzieckiem” jest „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ona wcześniej pełnoletność”¹⁸

Według art. 38 Konwencji z 1989 r. państwa-strony zobowiązane są do podejmowania wszelkich możliwych działań w celu zapewnienia, aby dzieci poniżej piętnastego roku życia nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Dziecko takie nie może zostać wcielone do sił zbrojnych. Państwa-strony są ponadto zobowiązane do zapewnienia ochrony i opieki dzieciom dotkniętym konfliktem zbrojnym, zgodnie z właściwymi przepisami prawa międzynarodowego. Zakazuje się rekrutacji do sił zbrojnych osób poniżej tego wieku. Co ciekawe, większość państw była gotowa na wprowadzenie limitu wieku na poziomie osiemnastu lat. Stanom Zjednoczonym udało się jednak wymusić obniżenie wymaganego wieku i mimo wprowadzonej zmiany nie ratyfikować Konwencji.¹⁹

Pomimo że art. 38 nie wskazuje na to literalnie, to obejmuje swoim zasięgiem zarówno udział dzieci w konfliktach międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych. Ponadto ma on zastosowanie do zamieszek w obrębie danego państwa, niemających charakteru wewnętrznego konfliktu zbrojnego.²⁰

Dnia 25 maja 2000 r. w Nowym Jorku przyjęto Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka dotyczący angażowania dzieci w konflikt zbrojny, który wszedł w życie dnia 12 lutego 2002 r.²¹ Na mocy tych przepisów podwyższono granicę dopuszczalnego wieku rekrutacji do osiemnastego roku życia i ustanowiono granicę osiemnastu

- 18 Zob. szerzej M. Prucnal, *Who is a Child? The International Definition of a Child*, (w:) F. Malekian, K. Nordlöf (red.), *The Sovereignty of Children in Law*, Cambridge 2012, s. 69–86.
- 19 M. Szuniewicz, *Ochrona praw dzieci w konflikcie zbrojnym a II Protokół Fakultatywny do Konwencji Praw Dziecka z 2000 r.*, (w:) T. Jasudowicz (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne we współczesnym świecie. Osiągnięcia i wyzwania*, Toruń 2007, s. 81.
- 20 *Konwencja o prawach dziecka*, (w:) J.M. Śnieciński (red.), *Międzynarodowa ochrona praw dziecka*, Warszawa 1996, s. 15.
- 21 *Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konfliktach zbrojnych z 25.05.2005 (Dz.U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494)*.

lat jako limit minimalnego wieku, po osiągnięciu którego możliwy staje się bezpośredni udział w działaniach wojennych i obowiązkowa rekrutacja przez siły zbrojne państwa. Zmiana ta umożliwiła objęcie ochroną większej grupy dzieci, niestety nie objęła uczestnictwa pośredniego. Protokół Fakultatywny zakazuje także rekrutacji lub użycia w działaniach wojennych dzieci przed ukończeniem osiemnastego roku życia przez uzbrojone grupy niepaństwowe.

Państwa-strony mogą przyjmować wolontariuszy poniżej osiemnastego roku życia, ale muszą złożyć deklarację wiążącą w chwili ratyfikacji lub przystąpienia, określającą wiek minimalny dobrowolnej rekrutacji i przedstawić zabezpieczenia takiego naboru. Ponadto, wymaga się wyrażenia świadomej zgody rodziców (lub opiekunów prawnych). Osoby rekrutowane muszą być w pełni świadome obowiązków związanych z odbywaniem służby wojskowej oraz zobligowane są do przedstawienia wiarygodnego dowodu poświadczającego ich wiek.

Realizacja przez państwa-strony Konwencji o prawach dziecka oraz protokołów fakultatywnych do Konwencji jest monitorowana przez Komitet Praw Dziecka (ONZ).

Przy analizie przepisów chroniących dzieci-żołnierzy należy wskazać także na akty prawa międzynarodowego o zasięgu regionalnym. Istotną rolę odgrywa np. Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka przyjęta w 1990 r. w Addis Abebie przez Organizację Jedności Afrykańskiej. Z jej art. 22 wynika, iż „żadne dziecko nie weźmie bezpośrednio udziału w walkach, w szczególności państwa-strony powstrzymają się od rekrutacji dzieci do sił zbrojnych”. Chodzi tutaj o każdą osobę poniżej osiemnastego roku życia. W doktrynie zaznacza się, że regulacje zawarte w Karcie nie są efektywne, gdyż nie ratyfikowały jej państwa, w których problem dzieci-żołnierzy jest największy (np. Sudan czy Somalia).²²

Warto także zauważyć, że problem dzieci-żołnierzy, a konkretnie odpowiedzialność za ich wykorzystywanie w konfliktach zbrojnych pojawił się w ramach Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybuna-

22 O. Guz, Dzieci-żołnierze – przykład Sudanu, „Przez Pryzmat Praw Człowieka” 2013, nr 1, s. 21.

łu Karnego.²³ Jako zbrodnia wojenna zakwalifikowany jest w nim pobór lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia, a także wykorzystywanie ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Chodzi zarówno o udział dzieci w konfliktach międzynarodowych, jak i wewnętrznych konfliktach zbrojnych – art. 8 pkt 2(b)(xxii). Statut jako zbrodnię wojenną traktuje również niewolnictwo seksualne – art. 8 pkt 2(b)(xxii) i art. 8 pkt 2 (e)(vii).²⁴

Oprócz wspomnianego wyżej Międzynarodowego Trybunału Konstytucyjnego istotny – z punktu widzenia poruszanej problematyki – jest także Specjalny Trybunał ds. Sierra Leone. Został on powołany do życia na mocy Rezolucji Rady Bezpieczeństwa²⁵ w 2002 r. oraz na podstawie porozumienia zawartego w dniu 16 stycznia 2002 r. pomiędzy ONZ a rządem Sierra Leone. W swoim statucie poddaje on ściganiu czyny polegające na wykorzystywaniu dzieci jako żołnierzy. W przeciwieństwie np. do Trybunałów ds. byłej Jugosławii i Rwandy, posiada charakter krajowo-międzynarodowy, stąd nazywany jest często „trybunałem mieszanym” bądź „hybrydowym”. W jego ramach działają krajowi i międzynarodowi prokuratorzy i sędziowie, orzekający na podstawie prawa Sierra Leone i prawa międzynarodowego. Trybunał ma kompetencje do sądenia osób odpowiedzialnych za poważne łamanie postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego oraz prawa Sierra Leone pod warunkiem, że czyny te zostały popełnione na terenie tego państwa po 30 listopada 1996 r.²⁶

Uczestnictwo dzieci w konfliktach zbrojnych reguluje wiele rezolucji wydanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, potępiających werbo-

- 23 Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie z dn. 17.07.1998 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 708).
- 24 Pierwszym oskarżonym przed MTK był Thomas Lubanga Dyilo, założyciel i lider Unii Kongijskich Patriotów. 14.03.2012 r. MTK orzekł, iż był on winny werbowania dzieci do wojska i zmuszania ich do walki. Dnia 10.07.2012 r. został skazany na 14 lat więzienia. TK nie ma własnej policji i jego skuteczność zależy od współpracy rządów. Wiele kluczowych państw – USA, Rosja, Chiny, Indie i Izrael – nie przyjęło statutu Trybunału, obawiając się trafić do Hagi w roli oskarżonych. Uznaje go 120 państw, ale przeciw pozostałym MTK nie może występować bez zgody Rady Bezpieczeństwa ONZ. Rada może też zablokować każde dochodzenie Trybunału, co w praktyce oznacza bezkarność pięciu jej stałych członków (USA, Rosji, Chin, Francji, Wielkiej Brytanii) i ich sojuszników, http://wyborcza.pl/1,76842,11345053,Kara_za_dzieci_zolnierzy.html#ixzz32PSN1UyB
- 25 Security Council Resolution S/RES/1315 (2000) z dn. 14.08.2000 r. <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=3b00f27814&skip=0&query=Security%20Council%20resolution%20S/RES/1315%20%282000%29>.
- 26 *Ibidem*

wanie i wykorzystywanie dzieci w działaniach wojennych. Należą do nich następujące rezolucje: 1261 (1999), 1314 (2000), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004) i 1612 (2005), 1882 (2009) i 1998 (2011). W dokumentach tych Rada Bezpieczeństwa potępiła rekrutację nieletnich do uczestnictwa w konfliktach zbrojnych. Ponadto wzywała wszystkie strony konfliktu do przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarne- go, regulującego udział dzieci w czasie walk, szczególnie konwencji gene- wskich i Konwencji Praw Dziecka.

Na zakończenie przeglądu regulacji prawnych w zakresie ochrony dzieci przed udziałem w konfliktach zbrojnych należy zwrócić uwagę na Konwencję Nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, dotyczącą limi- tu wieku niezbędnego do zatrudnienia.²⁷ W myśl art. 3 Konwencji „Naj- niższy wiek dopuszczenia do wszelkiego rodzaju zatrudnienia lub pracy, która ze względu na swój charakter lub warunki, w jakich jest wykony- wana, może zagrozić zdrowiu, bezpieczeństwu lub moralności młodo- cianych, nie powinien być niższy niż osiemnaście lat”.

Ważne regulacje zawiera Konwencja Nr 182 Międzynarodowej Or- ganizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci.²⁸ W przepisie art. 3 pkt a i d powyższej Konwencji przymusowe lub obowiązkowe rekruto- wanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym oraz pracę mogącą za- grażać zdrowiu, bezpieczeństwu i moralności dziecka uznano za „naj- gorsze formy pracy dzieci”. Żadne dziecko poniżej osiemnastego roku życia nie może podejmować wymienionych form pracy pod groźbą określonych sankcji karnych (art. 7) .²⁹

Ostatnim analizowanym aktem są Zasady Paryskie.³⁰ Zostały one przyjęte dnia 6 lutego 2007 r. Zawierają zasady i wytyczne w sprawie dzieci będących członkami sił i ugrupowań zbrojnych. Ich celem jest zapobieganie bezprawnej rekrutacji oraz doprowadzenie do zwolnień

27 Konwencja Nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca najniższego wieku do- puszczenia do zatrudnienia, przyjęta w Genewie dn. 26.06.1973 r. (Dz.U. 1978 Nr 12, poz. 53).

28 Konwencja Nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiasto- wych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, przyjęta w Genewie dn. 17.06.1999 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 139, poz. 1474).

29 <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chic.htm>

30 <http://www.unicef.org/emerg/files/ParisPrinciples310107English.pdf>

z grup i sił zbrojnych dzieci-żołnierzy, a w konsekwencji ponowne włączenie ich do życia społecznego.

W Zasadach Paryskich uznano, że dziecko to osoba poniżej osiemnastego roku życia. Określenie „dziecko związane z grupami i siłami zbrojnymi” oznacza każdą osobę poniżej osiemnastego roku życia, która została zatrudniona lub wykorzystana przez siły i grupy zbrojne, a dodatkowo brała bezpośredni lub pośredni udział w działaniach. Z Zasad Paryskich wywodzi się także obowiązek państw zapobiegania procederowi uczestnictwa dzieci-żołnierzy w konfliktach zbrojnych. Zgodnie z wytycznymi, państwa powinny ratyfikować i wdrażać traktaty międzynarodowe i egzekwować prawo krajowe, które uznało werbowanie dzieci do konfliktów zbrojnych za bezprawne. Ponadto w Zasadach Paryskich wskazano, że efektywne zapobieganie uczestnictwu dzieci-żołnierzy w działaniach zbrojnych zależy również od współpracy międzynarodowej oraz organizacji w ramach międzynarodowego prawa humanitarnego.³¹

Podsumowując powyższą część opracowania, można stwierdzić, że główny problem związany z udziałem dzieci w konfliktach zbrojnych nie polega na braku regulacji prawnych w tym zakresie, ale na braku możliwości skutecznego realizowania prawa. Wątpliwości mogą ponadto wiązać się z brakiem jednolitości w definiowaniu wieku legalnej rekrutacji do sił zbrojnych. Zaznaczyć należy, że wiele państw i organizacji opowiada się za podwyższeniem granicy do osiemnastego roku życia.

3. Dzieci-żołnierze w rzeczywistości powojennej

Powrót byłych dzieci-żołnierzy do społeczeństwa wiąże się z kilkoma etapami. Należą do nich: rozbrojenie, udzielenie pomocy, zapewnienie rehabilitacji psychicznej i fizycznej, stworzenie warunków do reintegracji z rodziną i społecznością lokalną.³²

Dzieci, które faktycznie walczyły, są ofiarami stresu pourazowego i innych problemów psychologicznych. Większość z nich nigdy nie

31 <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chic.htm>

32 J. Czyżewski, Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych, Toruń 2009, s. 190 i n.

otrzymała formalnego wykształcenia, a niektóre nie nauczyły się czytać i pisać. Powoduje to utrudnienia reintegracji w społeczeństwie. Nie istnieją wiarygodne szacunki liczby dzieci, które występują w ramach sił rządowych lub opozycyjnych. Najczęściej zaprzecz się istnieniu dzieci-żołnierzy, choć powszechną praktyką jest ich wykorzystywanie.

W miarę rzetelne informacje na temat dzieci-żołnierzy można uzyskać głównie podczas procesu demobilizacji. Jest to pomocne dla oszacowania potrzeb w zakresie rehabilitacji i reintegracji. Trzeba jednak pamiętać, że dziecko-żołnierz nie jest „zjawiskiem statycznym”. R. Brett i McCallin podkreślają, że stadium dziecka-żołnierza ma zasadniczo przejściowy charakter, ale w przyszłości dziecko takie staje się najczęściej – najpierw żołnierzem dorosłym, a później byłym żołnierzem, lub żołnierzem martwym.³³

Ażeby wprowadzić dziecko z powrotem do normalnego życia, stosuje się specjalne programy nazywane w skrócie DDRR, czyli: rozbrojenie (*disarmament*), demobilizacja (*demobilization*), rehabilitacja (*rehabilitation*), reintegracja (*reintegration*).

Rozbrojenie polega na odebraniu broni dzieciom-żołnierzom. Demobilizacja to z kolei formalne i kontrolowane zwolnienie dziecka ze służby. Te dwa etapy w literaturze przedmiotu określa się mianem „demilitaryzacji”. Pojęcie to rozpatruje się także na płaszczyźnie psychologicznej, zwłaszcza pod kątem „uwalniania” dziecka od kultury przemocy.³⁴

Rehabilitacja odbywa się w specjalnych domach opieki i dotyczy zarówno aspektu fizycznego, jak i psychicznego. Na tym etapie przeprowadza się leczenie oraz terapię psychologiczną, gdyż bez niej dziecko nie ma właściwie szans na odnalezienie się w środowisku.

Reintegracja jest procesem najdłuższym, trwa latami. Wiąże się z powrotem dziecka do rzeczywistości, w której funkcjonowało, zanim zostało dzieckiem-żołnierzem. Wyróżnia się pięć jej elementów: powrót do rodziny, akceptacja ze strony lokalnej społeczności, zapewnienie edukacji oraz pracy, stałe wsparcie psychologiczne.³⁵

33 R. Brett, M. McCallin, *Children. The Invisible Soldiers*, Växjö 1996, s. 188.

34 *Ibidem*

35 J. Czyżewski, *op. cit.*, s. 190 i n.

Podkreśla się, że programy kierowane do dzieci powinny mieć specyficzny charakter, inny niż te, które kierowane są do dorosłych. Dotyczą bowiem szczególnej grupy osób, potrzebujących szczególnej pomocy. Zgodnie z Raportem Koalicji Przeciwko Wykorzystywaniu Dzieci-Żołnierzy z 2008 r., w projektach DDRR potrzeby dziecka są niewystarczająco uwzględnione lub całkowicie pomijane.³⁶

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że najtrudniejszym elementem programów DDRR jest reintegracja dzieci dotkniętych traumą wojny i walki. Jest to proces bardzo długi i powinien obejmować przede wszystkim łączenie rodzin, wsparcie psychologiczne, edukację czy przeszkolenie zawodowe. Jednakże reintegracja jest zaniebywana kosztem demobilizacji. Najczęściej środki na krajowe programy DDRR przewidują jedynie krótkoterminowe wsparcie reintegracji, zwykle na okres jednego roku. Choć organizacje zajmujące się ochroną dzieci dostarczają wsparcia dla tych programów, to wciąż możliwości finansowania tego długotrwałego procesu nie są wystarczające w odniesieniu do skali rzeczywistych potrzeb.³⁷

W ramach DDRR należy uwzględnić potrzeby dziewcząt, a szczególnie młodych matek. To bardzo trudna materia, zwłaszcza ze względu na wspomniany wcześniej problem „odrzućcia” dziewcząt, które były wykorzystywane seksualnie – przez społeczności lokalne o tradycyjnej moralności. Ich reintegracja często okazuje się całkowicie niemożliwa. Towarzyszy temu niebezpieczeństwo prostytuowania się.³⁸

4. Podsumowanie

Rozpatrując problem udziału dzieci w konfliktach zbrojnych, należy podkreślić, że analiza aktów prawnych pozwala na stwierdzenie, że społeczność międzynarodowa robi wszystko, by zlikwidować zjawisko dzieci-żołnierzy. Funkcjonują określone mechanizmy, które mają pomóc powrócić dzieciom bezpośrednio dotkniętym wojną do normalnego życia. Wydaje się jednak, iż nie wystarczy sam fakt istnienia uregulowań

36 Report Coalition..., *op. cit.*

37 O. Guz, *op. cit.*, s. 20.

38 Zob. J. Czyżewski, *op. cit.*, s. 193.

międzynarodowych. Przede wszystkim potrzebne jest większe uświadomienie globalne istnienia powyższego problemu. Ponadto, bardzo istotne okazuje się wypracowanie przez państwa jednolitego sposobu sankcjonowania tego rodzaju praktyk. Ważna wydaje się również kwestia efektywności ścigania szefów grup zbrojnych, wcielających w swoje szeregi dzieci. Można przypuszczać, że zwiększona liczba postępowań przed MTK (oparta oczywiście o dowody zebrane zgodnie z prawem) wyraziłaby sprzeciw przeciwko udziałowi dzieci w konfliktach. Jednak zależne jest to od wewnętrznych regulacji w danym kraju, stąd też może stanowić tylko „pobożne życzenie” Autora.

Słowa kluczowe: dzieci-żołnierze, Zasady Paryskie, programy DDRR, Konwencja o Prawach Dziecka

BIBLIOGRAFIA

- Brett R., McCallin M., *Children. The Invisible Soldiers*, Växjö 1996.
- Czyżewski J., *Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Toruń 2009.
- Guz O., *Dzieci-żołnierze – przykład Sudanu*, „Przez Pryzmat Praw Człowieka” 2013, nr 1.
- Konwencja o Prawach Dziecka, (w:) J.M. Śnieciński (red.), *Międzynarodowa ochrona praw dziecka*, Warszawa 1996.
- Kraśniewski M., *Niewolnictwo we współczesnej Afryce. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 1.
- Nowakowska-Małusecka J., *Konwencje genewskie a ochrona praw dziecka w konfliktach zbrojnych*, (w:) J. Nowakowska-Małusecka (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne. Antecedencje i wyzwania współczesności*, Bydgoszcz-Katowice 2010.
- Prucnal M., *Child-soldiers – international legal standards on the protection of children involved in armed conflicts*, “Miscellanea Iuris Gentium” 2005/2006, nr 8/9.
- Prucnal M., *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2012.
- Prucnal M., *Who is a Child? The International Definition of a Child*, (w:) F. Malekian, K. Nordlöf (red.), *The Sovereignty of Children in Law*, Cambridge 2012.
- Sandoz Y., Swinarski Ch., Zimmermann B. (red.), *Commentary on the Additional Protocols to the Geneva Conventions of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva 1987.

Szuniewicz M., Ochrona praw dzieci w konflikcie zbrojnym a II Protokół Fakultatywny do Konwencji Praw Dziecka z 2000 r., (w:) T. Jasudowicz (red.), Międzynarodowe prawo humanitarne we współczesnym świecie. Osiągnięcia i wyzwania, Toruń 2007.

Tiefenbrun S., Decoding International Law. Semiotics and The Humanities, Oxford 2010.

PARTICIPATION OF CHILDREN IN ARMED CONFLICT
(SELECTED PROBLEMS)

The following study is devoted to the issues related to the participation of children in armed conflict. To not only introduce legislation aimed at combating the use of children in armed conflict, but also the reasons which cause children to become the object of recruitment. Part of the study also addresses the situation of children in post-conflict realities, in particular of girls due to the frequent ostracism that befalls them when they return to the community.